

površnosti i zlobe učenjaka egzoterijskog. Držao je kako je ona mudrost kojom se Kur'an bavi vječna zbilja koja se manifestirala i u djelima drevnih mudraca. Naime, Suhrawardi istinsku mudrost smatra vječnom i neprolaznom. Međutim, pojava pseudofilozofa u različitim vremenima bila je razlogom pojave bolesti zaborava. Pseudofilozofi su za Suhrawardija oni koji ljude zavode svojim ispraznim i beskorisnim riječima, dok se nisu u stanju pozabaviti zbiljskom mudrošću. Takvi ljudi, u odnosu na drevne mudrace,

govore besmislice i ne poznaju dragulje istinske mudrosti. To pitanje Suhrawardi dovodi u direktnu vezu s duhovnim putovanjem ljudi zbilje, budući da odsustvo takvog duhovnog putovanja i odvojenost od uzvišene Zbilje i usredsređenost na partikularni intelekt, čovjeka, po prirodi stvari, udaljava od Ishodišta svekolikog bivstvovanja i stvara zastor kroz koji svjetlost zbilje ne prodire koliko god ta svjetlost nikada ne biva utrnuta ■

Saeid Abedpour

Dževad Hodžić: *Religije i znanost u bioetičkom ključu*, Vrijeme, Zenica, 2012.

“Mi volimo brdo Uhud, Uhud voli nas”

(Hadis)

Pred nama je po broju strana nevelika zbirka filozofskih i filozofsko-teoloških eseja Dževada Hodžića, ali zasigurno predstavlja jedno od najsnažnijih i najodgovornijih promišljanja današnjice o odnosima religije i znanosti, vrijednosti i znanja, etike i dina, te Boga (Prirode) i Čovjeka.

Znalački i sljedstveno autor provlači propitavalačku misao i ujedno vlastitu skepsu jednako korisno i jednako kritički kroz vijekove evropskog mišljenja (XVII–XX) i ‘testira’ ključne mislioe toga vremena, Zapadnoga svijeta prije svega, ne zaobilazeći niti islamsko (kao Istočno) taloženje svijeta iskustva i mišljenja. Tu su nezaobilazni autori: Whitehead, Mumford, Braudel, Barbour, Huyssteen, Otto, Russo, Eliade,

Armstrong, Habermas, Heidegger, Beck, Kung, Gadamer, Marcuse, Fink, Jonas, Šarčević. Ali, tu su i istočno-islamski autori: Nasr, Al-Attas, Al-Qushairi, Gazhali, Hafizović, Rumi, Majlisi, Dobrača, Šabanović...O najvažnijim moralnim dilemama i moralnim (ne)odgovornostima istraživača, i to je gotovo usamljen slučaj kod nas u novije vrijeme. Ili se većina filozofa bavi samo zapadnom ili samo islamskom filozofijom. Za ovaj uporedni iskorak, ruku na srce, potrebno je mnogo više od pukog odvojenog poznavanja ovih dviju filozofija, jednako kao i velika komparativna hrabrost, pa i metodološki sazreli zaslon: ana-

litičko-sintetički metod koji dolazi tek nakon ogromne literature, ili još bolje kazano, nakon ogromne lektire pospremljene u autorov (i bilo čiji drugi) spoznajni i misaoni okvir.

Dževad Hodžić brižan je filozof, teolog, mislilac i stoga ga ne prestano zanima zašto je u našim životima tako kako jest, i može li biti bolje u našim životima. Upravo ta trajna moralna horizontala, taj dragulj u iskrenoj i logičnoj zapanosti i začuđenosti istovremeno, jedna je od ponajboljih ukupnih stavki ovog *vodiča za budućnost našeg opstanka* i prihvata/nja naše svekolike kosmičke odgovornosti.*

* Još otkad sam kao studentica druge godine Fakulteta političkih nauka radila prvi važniji seminarski rad kod pokojnog prof. Bore Gojkovića na temu '*Cogito ergo sum*' ne prestajem se plašiti i čuditi za nas stanovnike Planete, pa i sebe samu jer nastanjujem baš taj njen okcidentalni dio. Naime, živim u Evropi, u kojoj je carstvo uspona ali i carstvo padanja nastajalo na ovoj maksimi, mantri koja se ne prestaje ponavljati. Ona mi je tad kad sam je prvi put tumačila označila 'udarac čekićem u glavu', od kojeg mi i dan-danas zvoni u glavi, i tako jeka traje... Sve moje dotadašnje čitanje, mišljenje pa i življenje značilo je jednostavnu, logičnu, prirodnu cjelinu, cjelovitost, kako je oduvijek i zauvijek, ali me je tako uglašeno i zavodljivo tumačenje Renea Descartesa doslovno zaboljelo. I raspolovilo konzistentnost koju mi je prije toga ulio u mene moj Gospodar, moj dom, porodica, mekteb, škola, knjige i 'autori stopljavanja' moga mladalčkog bitka. Ali, ostala sam fascinirana, tragala za korijenima cogita, erga, tumarala po bespućima, ni sama ne znajući tada koliko će mi ovo misaono čeprkanje donijeti dobra i donijeti zla. Srećom da je prof. Gojković imao sluha za moju interpretaciju koju sam se bila ohrabrila izvući, da mi tu nešto ne štima, i čini se prepotentnim. Da! Prije svega je važno da **dišem** pa dakle jesam, a onda potom i mislim pa dakle jesam... Drugi bi me beli oborili na ispitu, jer nisam poput papagaja ponovila iste poželjne misli... Tek će sjajni tekstovi R. Hafizovića i pažnja koju je (za nas muslimane u BiH) skrenuo na Ibn Arabija, posvjedočiti moj davnašnji osjećaj važnosti disanja, daha i Duha koji stoje u neprestanoj uvezanosti, održavanju, osnaženju... a koji sam mogla izgubiti da sam poslušno krenula za Descartesom.

Svakako da ovaj vodič ne nastaje jednolinijski, već korištenjem dokaza, naznaka, logosa, zbilja preko bezbrojnih uzroka, posljedica i suodnosa koji iz njih pro/izlaze. Autor veli: “Predmet naše odgovornosti predstavlja život u cjelini, a posebno ljudski život u njegovoj tehničkoj dostupnosti i manipulativnosti gdje se u moralnom, emotivnom, socijalnom i kulturnom smislu u najoštrijim implikacijama postavlja pitanje *smijemo li sve što možemo*” (86). Savremeni čovjek na ovo toliko zastrašujuće pitanje ima potvrđan odgovor, nažalost. Jer, već uveliko svjedočimo ili na ulici ili u medijskim prezentacijama da čini sve što može. Bez suvišne ili bilo kakve druge brige za posljedice, i bez prave odgovornosti. Stoga nam je u životnoj sredini (*muhitu*) tako mnogo diskriminacije i nesklada od zagađenih i zaraženih zraka, vode, zemlje, bilja, životinja, šuma do čovjeka... (O tome vidjeti u sjajnoj knjizi sociologa Jusufa Žige *Vrijeme svepolitike*).

I bit će, po žestini liberalnog i neoliberalnog imperijalno-osvajačkog kapitala danas, te sve relativiziranjem javnom moralu i moralnom egoizmu, još i gore. Ko će se brinuti o zraku, vodi, zemlji, biljkama, o životinjama, šumama, ko o čovjeku i njegovu životu (opstanku), a ko tek o svetosti svih

njih? Ko – ako ne opet namjesnik Svega ovoga – čovjek – halifa? Ali, koji to i kakav čovjek može zauzeti ovaj *divni hilafet*? Nijedan drugi osim onoga koji razumije i koji zna, prihvata i shvata da je izvor moralne dužnosti ne čovjek već Bog (85), da odgovornost čovjeka prethodi njegovim pravima (89), da je životna sredina ujedno i Božanska Sredina (88), da u prirodi živi vječito mlad i skladan ekološki lik Hazreti Hidra (uzor dosezanja za sve nas živuće), i da moramo shvatiti i prihvatiti (ozakoniti), da je tek onda nešto ispravno kada teži da očuva integritet, stabilnost i ljepotu bioetičke zajednice (84), tek kad napokon kao ljudska zajednica shvatimo da je ‘ekološka katastrofa sam izraz katastrofalnog poriva i uma’ (Nasr, 82). Koliko je danas takvih vlada koje financiraju znanstvene eksperimente, koliko korporativnih milijardera u čije se ime znanost pretvara u kapital-profitnu tehničku traku ubistvenih oružja, oruđa, lijekova i sličnih zamki? Koliko je odgovornih pojedinaca uopće kadro iznijeti svoje stavove i ponoviti ih u uši koje bi ih trebale čuti? Koji Ujedinjeni narodi, koja Svjetska organizacija za hranu, koji UNICEF, koja Svjetska zdravstvena organizacija, koja Svjetska banka za fetuse ili prenatalne ćelije mari izašta drugo izuzev za dobit i goli

materijalni profit? Ima li odgovornih državnih vlada i rukovodstava? Ima li odgovornih univerziteta i istraživačkih centara? Ima li dovoljno odgovornih akademskih asocijacija koje promoviraju odgovornost na svakom polju ljudskog djelovanja?

Teško da se može potvrdno i konkretno odgovoriti na ova delikatna pitanja.

Sve je tako davno krenulo naopako. "U tradicionalnoj civilizaciji gotovo je nezamislivo da se čovjek smatra vlasnikom neke ideje... Ako je misao istinita, ona je u jednakoj mjeri svojina svijeta koji su je kadri razumjeti, a ako je pogrešna, ne treba se ponositi time da smo je izmislili. Istinita misao ne može biti 'nova', jer istina nije proizvod ljudskog uma, nego postoji neovisno od nas, a mi je zapravo tek trebamo spoznati... Moderni nisu zaokupljeni istinom, više ne znaju što je ona, osim nekih pragmatičara koji istinom imenuju puku praktičnu korist što je nešto posve strano 'umskom' poretku stvari (Guenon; 2005:79)." Kako je strašno odzvonila ideja podjele jedinstvenog svijeta i svijesti na *res extensa* i *res cogito* (Descartes) i kako se pretjeralo sa *galilejevskim metodom* da se sve da i može mjeriti pa smo tako postali civilizacija besmislene kvantifikacije (svega i svačega), ali sve više

pustih ili jalovih kvantifikacija, te još gore, kako je sve što je činljivo modernom čovjeku postalo i za učiniti!

Rene Guenon u sjajnoj knjizi *Kriza modernog svijeta* navješćuje prije stotinu godina posljedice kvantifikacijskog duha i metričkog metoda: "Što tačno znači zakon najvećeg broja na koji se pozivaju moderne vlade... To je naprosto zakon materijalne i gole sile, naime, zakon prema kojemu masa povučena vlastitom težinom gazi sve što joj se nađe na putu: tu se nalazi poveznica između 'demokratskog' poimanja i 'materijalizma' i upravo je zato to shvaćanje usko povezano sa sadašnjim stanjem duha. Na djelu je posvemašnji obrat normalnog poretka stvari, jer se obznanjuje prevlast množtenog kao takvog, a takva prevlast postoji jedino u svijetu materijalnog... u univerzalnom poretku stvari, jedinstvo je na vrhu hijerarhijske ljestvice i ono je princip iz kojeg proizlazi svekolika množtenost (Guenon; 2005: 101)". A što nije činljivo treba učiniti činljivim!! I to što prije, i to što javnije. Svaki dan, što na ulici ili trgu, što na brojnim medijskim prezentacijama ekraničkih medija (TV, mobitel, kompjuter, Mreža, iPod) svjedočimo kao zaživljenu praksu. Tako oni mladi i još mlađi, nedovoljno mudri i sazreli, ne-

dovoljno načítani i iskusni, vrlo rado kopiraju svijet i radnje oko sebe, nimalo ne strahujući od posljedica, urinuti u savremeni *Bitak-Celebrity-Kulture* i *Maenstream-Kopiranja*. Kao da ne živimo isto Vrijeme i isti Prostor.

Hvala Bogu da se konačno pojavio ovakav rukopis i ovakva misaona cjelina upotrebljiva i teorijski i praktički, baš sada i baš kod nas u Evropi, među Bošnjacima i muslimanima. Kompetentan po pravim autorima-autoriteta, čitanim autorski originalno, presavijenim kroz brojne sfere srca, profesora Hodžića, bez imalo

snishodljivosti ili kompleksa od nekog imena ili prezimena, a što se nerijetko događalo kod domaćih autora filozofskih i teoloških rasprava dosad. Stoga autor, pledirajući moralnu odgovornost svakoga od nas, naročito kod onih koji misle ili donose javne odluke, lagahno kao da bijelom kredom crta liniju na crnoj tabli prvačića, iscrtava obrise dragulja svetoga kao vrhunske Tajne, utoliko prije potrebne i bremenite što nas se toliko zatrpava profanim, prostim i vulgarnim ■

Fahira Fejzić-Čengić

Salih Smajlović: *S Bošnjacima diljem svijeta*
El-Kalem, Sarajevo, 2012. god., 258. str.

I seljavanje stanovništva iz matične države obično nazivamo emigracijom ili dijasporom. Emigracijama se smatraju seljenja ili iseljavanja stanovništva van matične zemlje s namjerom da se tamo stalno ili privremeno nastani, a po svojim karakteristikama mogu biti prisilne (progoni, deportacije, političke emigracije i

sl.) ili neprisilne, dobrovoljne, kao što su npr. ekonomske migracije. S druge strane, dijasporu čine iseljene ili emigrirane etničke i nacionalne grupe koje su se u novoj sredini uspjele uspješno integrirati, ali ne i asimilirati. To znači da se radi o etničkim grupama s istim jezikom, kulturom, običajima i drugim osobenostima